

אם מותר לנתח את המת ולהוציא את אחת מאבריו לשם השתלתו בחולה מסוכן. ואם מותר לשם כך לעכב יציאת נפשו של התורם.

שאלה. בס"ד. כ"ח כסלו תשל"ז. לכבוד מורי ורבי הגה"ר א. י. וולדינברג שליט"א שלום וברכה.

הנני פונה לכבודו בכתב בהמשך לשיחתנו בנוגע להבעיה של השתלת כליות כשהתורם הוא מת יהודי.

מצאתי שיש מחלוקת בין פוסקי דורנו אם מעיקר הדין מותר או אסור לנתח את המת ולהוציא את אחת מאבריו לשם השתלתו בחולה מסוכן. האגרות משה יו"ד ח"ב סימן קע"ד, וגם הובא במנחת יצחק (ח"ה סי' א') מתיר (פרט מהשתלת הלב) ולפי דעתו גם מצוה לעשות כן. לעומתו המנחת יצחק (שם סי' ז' וט') אוסר, והגה"ר אריאלי מסופק (נועם כרך ו' עמוד פ"ב).

אולם ברור, לכל הדעות, שאסור להקריב את מיתת התורם או לנתח אותו ואפילו להכין אותו לנתוח אסור, עד שהוא נפטר בוודאות (ז"א לפי הכללים שקבעו חז"ל).

ובכן, מכיון שצריכים להכין גם את התורם וגם את המקבל לניתוח, ובנוסף לזה, הכרחי להוציא את הכליה תוך /שלשים/ דקות ממות התורם, ז"א מרגע שנפסק זרם הדם והחמצן לכליותיו (פרופ' קן ספר אסיא עמו' /מאה שמונים וארבע, /) חשוב מאד לקבוע בדיוק מתי נפטר התורם.

וראיתי את מה שמציע הגה"ר ברוך י. י. רבינוביץ (ספר אסיא עמו' /מאה ותשעים/) - שאם התורם קשור למכשירים שמשאירים אותו בחיים על ידי הנשמה והזרמת הדם באופן מלאכותי, שבלעדם אינו נשאר בחיים ויצא נפשו, אז יהיה אפשר להכין תורם כזה לניתוח, וברגע המתאים (שגם הוא וגם המקבל מוכנים) לנתק אותו מהמכשירים. ובאותו רגע יהיה דינו כמת ואז יהיה הסרת המונע ובאותו רגע יהיה דינו כמת ואז יהיה מותר מיד לנתח אותו כדי להוציא את הכליה מגופו לשם שתילתה בגוף המקבל.

ובכן אבקש את דעתו על שתי הבעיות: (א) האם מותר מעיקר הדין להשתמש מאברים (כגון כליה) ממת ישראל לשם השתלתו לחולה שיש בו סכנה.

(ב) האם מותר לעכב יציאת הנפש מהתורם כפי שתואר לעיל, כדי בסופו של דבר להציל חיי המקבל. והנני מסיים בכל לשון של ברכה תוך רגשי כבוד עמוקות הקטן שבתלמידיו אברהם ס. אברהם.

תשובה. ב"ה. ג' טבת תשל"ז. זאת חנוכה. ירושלים עיה"ק תובב"א. למע"כ מכובדי הנעלה הרופא המהולל דגמיר וסביר וירא ושלם ד"ר אברהם - סופר אברהם נ"י שלום רב ושפע ברכות.

קראתי בתשומת לב שתי שאלותיו אודות השתלת כליות ממת לאדם מסוכן כשהתורם הוא מת יהודי ובכבוד ראש הנני להשיב לו כדלקמן.

(א) הנה בעצם הבעיה המסובכת של ניתוחי - מתים לשם לימוד כדי לדעת לרפא חולים מסוכנים שלפנינו (ושלא לפנינו) כבר נכתב על כך ספרות - תורנית שלימה, וגם אני השבתי וכתבתי בזמנו בבירור ומיצוי השיטות בזה ונדפס בספרי שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סימן י"ד כיעו"ש.

אבל כל המדובר הוא כשמיהת לבסוף הכל יובא לקבורה, וכשלא נהנים מגופו של האבר כדרך הנאתו, ורק מתלמדים עליו.

אולם בכגון הנידון שלפנינו שרוצים לעשות שינוי במעשה - בראשית להחזיר אבר אדם מת לתחיה ע"י השתלתו בגוף אדם חי, וליהנות ממנו כדרך הנאתו, כפי שהיה נועד לתפקידו גם מקודם לכן בחיים חיותו, הדעת נותנת, וכך נראים הדברים, שבכגון דא, כל גדולי הפוסקים היו אז בדעה אחת ואחידה שמצוה לתרום בודאי ליכא, ולא עוד, אלא שעל הבא לישאל אם יתרום אבר מאבריו לאחר מותו לשם מטרה כזאת, היו ג"כ מיעצים לו שלא לעשות כזאת להעביר עליו את הדרך ולבטל ממנו כמה מצוות ושיעברו עליו כמה איסורים, ובמתים חפשי כתיב ואין עליו כל חיוב לעשות מצוות בגופו לאחר מותו אפילו משום פיקוח נפש. ועם מותו עליו לתת להחזיר את גופו בשלימותו אל המקום אשר ממנו לוקח

בראשונה כפי אשר עלתה ונגזר מלפניו ית"ש. וישנו בדבר הזה הן משום והנגלות לנו ולבינינו /ולבנינו/ וגם לרבות משום והנסתרות לד' אלקיננו, והדברים מגיעים גם מעבר לאופק תחום ראייתנו, ורק לבו של אדם מרגיש ורואה זאת, בבחינה של ולבי ראה הרבה חכמה.

(ב) והדברים אמורים לא רק על הסכמה להסרת והשתלת אבר גדול ממת לחי ככליה, כי אם חלים הם אפילו על האבר הכי קטן כהסרת והשתלת קרום עין, וקטן וגדול שם הוא.

(ג) ויפים הדברים שראיתי שכותב על כגון זה בס' ישמח לבב (לאחזק מגדולי רבני מרוקו) חיו"ד סי' מ"ה, וז"ל: מכאן מודענא רבה למה שנתחדש דבר פלא בימינו אלה ע"י רופאים מומחים שלוקחין גלגל עינים של מת ונותנים בעיני הסומא וחס'ר עיני' סי' מ"ה, וז"ל: מכאן מודעא רבה למה שנתחדש /התיבות סי' מ"ה וכו' שנתחדש כפולות מלמעלה והתוכן העיקרי חסר במקור/ המוח ויאורו עיניו כאחד הבריאים, שלפי מ"ש יהיה ענין זה אסור לישראל שאין לך הנאת מת גדולה מזה, ואע"פ שיש לצדד ולומר דהואיל ונזרקה חיות בעינים אלו ונעשית בהם תחית המתים תו לא חשיב הנאת מת כי חיות הנה, מ"מ כיון שמגופו של מת באו לא גריעי מתשמישיו של מת שגם הם אסורים בהנאה, ועיין להגאון חת"ס בחיו"ד סי' של"ו לענין אם מותר לנתח המת כדי ללמוד ממנו אופני הרפואה לאותו חולי, וכ' דאפילו יש לפנינו חולה שדומה למחלתו של זה והניתוח יש בו ספק הצלת נפשות אפ"ה אסור, משום דלימוד זה מיקרי הנאה, דמת אסור בהנאה, אפילו במוכר עצמו לכך אסור משום הנאה וכו'. ואע"פ שיש מי שחולק בזה היינו משום דס"ל דהנאת הלימוד לא מקרייאה הנאה, משא"כ בנידון זה שלוקחין גלגל עיניו של מת עצמו ונותנים עין תחת עין אין לך הנאה גדולה מזו, והמוכר עצמו לכך ידע נאמנה שכאשר יקום בתחית המתים יהיה סומא בעיניו כמו שהקפידו חז"ל בעיני התכריכין מה"ט כנודע, ואע"פ שאמרו שכל בעלי מומין יהיו מתרפאין, היינו בנוולד כך או שקרה לו מקרה ונולד בו מום, משא"כ בחובל בעצמו ומכר עיניו בכסף מלא, השכל מחייב שאין נותנין לו תמורתן עכ"ל.

הן אמנם מ"ש הספר הנ"ל בשם החת"ס שאסר בנידונו שם אפילו כשיש לפנינו חולה שדומה למחלתו של זה והניתוח יש בו ספק הצלת נפשות. הוא לא נכון, ואדרבא החת"ס בתשובתו שם כותב מפורש, דמפני שאין כאן פ"נ איכא משום איסור הנאה וגם משום ניוול, ומדגיש לכתוב, דאילו היה לפנינו חולה שיש לו מכה כיוצא בזה ורוצים לנתח המת הלו לרפואתו של זה קרוב לוודאי דמותר, ושמה שאוסר הוא במי שרוצה למכור עצמו בחיותו לרופאים שינתחוהו אחר מותו ללמוד ממנו הלכות הרופאים ובנימוק, מפני שזה איננו נכנס בגדר פ"נ כלל וכלל כדיעו"ש. וזה ממש ההיפך ממה ששם בפיו הס' הנ"ז, ולא מובן איך שהס' הנ"ל בא לכלל טעות כזה בדברי החת"ס.

אבל סיפא דדברי הס' הנ"ז נאמנים המה לדעתי ולהרגשתי. ודומה לכיוון זה של הס' הנ"ז דורך גם בספר ישכיל עבדי ח"ו חיו"ד סי' כ"ו, והעלה לאסור השתלת עינים ע"ש, אם כי יש לערער על כמה מהנחותיו שם כיעו"ש.

[ויש להעיר, דלמעשה יוצא שבדרך כלל ועפ"י רוב המדובר לא רק בהסרת הקרום של עין המת בלבד, אלא המדובר, לנקר את העין אחרי המיתה ולגונזו אחרי כן במידת חום מתאימה, ובבוא הזמן והצורך מסירים מהעין את הקרום ומרכיבים אותו על העין החי. וא"כ מה גדול ניוול המת בזה. הן מעצם ניקור כזה, והן במה שמשהים את אבר זה של העין כ"כ זמן רב בלי קבורה.

כמו כן יש להדגיש על האיסור היותר חמור שישנו כאשר כן מסדרים את ההשתלה בדרך העברה מידית מקרום עפעפי עיניו של מת תומ"י עם המיתה ע"ג עיניו של החולה. דכפי שקראתי, אז מתוך הבהירות ומתוך רצון הרופא המנתח שזה יצליח יותר בבטחה, הוא ממחר להסיר עור העפעפים תיכף ומיד לגסיסה בעודו חומו בקרבו, באופן שבהרבה פעמים לא ברור אפילו אם מת בודאי, וא"כ הא חל על זה ממש דין המשנה והגמ' בשבת ד' קנ"א ע"ב: דהמעצים עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים. משל לנר שכבה והולכת אדם מניח אצבעו עליה מיד כבתה. והיא הלכה פסוקה ברמב"ם ובשו"ע באין חולק.]

(ד) ואם כן מהנהו טעמא, עליונים למעלה. יש להמנע גם מהתרמת כליות, ובנימוק נוסף, דמי יודע עוד מה תהינה הכליות יעוצות בגופו של השני [ואותו הדבר גם בשתילת - עינים - מי יודע למה יתורו העינים בגופו של השני] ויהיו נזקפים על התורם - המת שבגרמתו בא זה. וברור שאין חילוק בין אם תורם תמורת כסף לבין אם מנדב, בהיות ואינו מצווה על כך, וישנם ממילא תוצאות - מזרות האמורות.

(ה) ועוד זאת. אני מזדהה בהחלט עם מ"ש בזה בשו"ת מנחת יצחק שם ח"ה סי' ז' אות כ"ב, דעוד יש לומר בזה כדברי הרדב"ז בתשובה (ח"ג סי' תרכ"ז), דכתיב דרכיה דרכי נועם, וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא, ואיך יעלה על דעתנו, שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חברו, הלכך איני רואה טעם לדין זה. - וכ"ז שייך אף בניתוח מת. ומכ"ש לחתוך אברו לצורך חי, אף בחולה לפנינו, כי איך יעלה על הדעת

לעשות כן אם מת גדול הדור או נשיא בישראל, ואם ה' מצוה גם אצלם שייך מצוה, ואם ל"ה מצוה אצלם גם באיש פשוט ל"ש מצוה, דהתורה ניתן לכל, אלא עכ"ח דל"ש מצוה בכה"ג עיי"ש.

וברור בעיני ששום אחד מהרבנים והתלמידי חכמים שכתבו להתיר בזה בזמנינו, לא יהא מוכן לקיים את האם אתה עושה כן ולא יהא מוכן לתרום אחד מאבריו לשם מטרה זאת אפילו אם ידע נאמנה שישתמשו בו רק עבור הצלת חולה מסוכן. אלא הוא זה, מפני שההכרה העמוקה של האדם מישראל המאמין [ומושרש עמוק באמונתו] היא, דכשם שלאחר המות הרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, כך גזירת הצו האלקי בזה כי גם הגוף בשלימותו יקוים בו, כי ישוב העפר על הארץ כשהיה. ולא להתחכם להחזיר לתחיה חלקים ממנו, ויהיה הנימוק מה שיהיה.

(ו) דוגמא כזאת שישנו מצב שפוטרים את האדם אפי' מפיקוח נפש, אפשר להביא ממה שפוסק הרמב"ם בפ"ז מה' רוצח ה"ח, וז"ל: הגולה אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם ואפילו לדבר מצוה או לעדות בין עדות ממון בין עדות נפשות ואפילו להציל נפש בעדותו או להציל מיד העובד כוכבים או מיד הנהר או מיד הדליקה ומן המפולת אפילו כל ישראל צריכין תשועתו כיואב בן צרויה אינו יוצא משם לעולם עד מות הכהן הגדול ואם יצא התיר עצמו למיתה עכ"ל, והיינו, מפני שכך גזרה התורה על הרוצח: כי בעיר מקלטו ישב. וא"כ נראה דה"ה דיש לומר גם בנידוננו, דכך גזרה התורה על מת דכי קבור תקברנו. ולכן אינו רשאי לבטל ממנו חיוב זה אפילו משום הצלת נפש. וגם אחרים מוזהרים על כך, דקיום המצוה דכי קבור תקברנו כמאמרה ובשלימותה הכתובה במת נאמרה על החיים.

(ז) וחמורה היא גם הבעי' השני' שמעורר כבו' במכתבו, ואולי עוד ביותר, והיא, הקביעה המדויקת מתי נפטר התורם, וכרוך עם זה גם הבעיה, אם מותר לעכב יציאת הנפש מהתורם, כפי שמתאר בדבריו.

ומלבד מה שהשכיל כבר לבאר בזה בשו"ת אגרות משה (חיו"ד ח"ב סי' קע"ד), וכותב, דבדבר שעושין הרופאים לקיים את מי שרוצים ליטול ממנו איזה אבר שיחיה, אף שלא היה ראוי כבר לחיות, ע"י אמצעים מלאכותיים עד שיהיה מוכן להשתיל בחולה, דכיון שאינו לרפואתו אלא להאריך חייו איזה שעה, אם חיי השעה שיחיה ע"י האמצעים של הרופאים יהיה ביסורים אסור. וממשיך וקובע, דסתם עיכוב יציאת הנפש בגוסס הוא ביסורים, ומה שיאמרו הרופאים שאינו מרגיש כבר ביסורין אין להאמינם כי אפשר לא שייך שידעו זה יעו"ש.

חוץ מזה. לדעתי, לפי התיאורים, ולפי חילוקי הדיעות בין ההלכה לבין הרפואה שבימינו מתי שיש לקבוע בדיוק את המות, וביותר לאור האנדרלמוסיא שמכניסים בזה המכשירים שיחברו לגופו אשר משאירים אותו עי"כ בחיים ע"י הנשמה והזרמת הדם באופן מלאכותי (יעוין לעיל סימן פ"ט תיאור ארוך בזה עיי"ש היטב ותבין האוביקטיביות הרבה שצריכים לכן כדי להבין במצבים). וגם לרבות חרדת הרופאים המטפלים להצליח במלאכתם מלאכת - השתילה, לא ימלט כמעט שלא יכשלו בזדון או בשגגה לגרום באיזה צורה שהיא ע"י טיפולם לקיצור החיים של זה התורם, ולו לרגעים תבחננו, ושע"ז הוא שאמרו ז"ל בההיא דשבת, דהמעצים עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים משל לנר שכבה והולכת אדם מניח אצבעו עליה מיד כבתה. ויפה מבאר בשו"ת מנחת יצחק שם בסי' ז' אותיות י"א - ט"ו (מדי דברו בנוגע להשתלת לב), דבמקרב אף חיי שעה הוי בכלל שפיכת דמים ודאי ולא הותר אף משום הצלת נפש אחרת אף דיהיה בזה ודאי הצלה עיי"ש. ודון מינה ומינה. ואין להאריך יותר. והנני בכבוד רב ובברכה מרובה אליעזר יהודה וולדינגר / וולדינגברג.